

УДК 338.439:635.1
DOI: 10.15673/ie.v16i3.2985

Нікішина О.В.

докторка економічних наук,
старший науковий співробітник
завідувачка відділу ринкових механізмів та структур
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Тараканов М.Л.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділ ринкових механізмів та структур
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

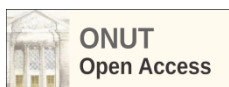
Носова Н.І.

провідний інженер
відділ ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: sovanatali22@ukr.net
ORCID ID: 0009-0008-4830-0009

ЕКОНОМІЧНІ ЗАХОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ОВОЧІВ І ПРОДУКТІВ ЇХ ПЕРЕРОБКИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ*

У статті представлені результати досліджень, присвячені обґрунтуванню пріоритетних заходів та інструментів розбудови українського ринку овочів і продуктів їх переробки у воєнний та повоєнний періоди. В якості одного зі стратегічних напрямів розглянуто питання імпортозаміщення. Акцентовано увагу на скороченні сезонного (зимового) імпорту овочів на засадах вдосконалення грантової підтримки теплиць з цілорічним виробничим процесом. Запропоновано вдосконалення грантової підтримки теплиць з цілорічним виробничим процесом шляхом перерозподілу грантового покриття на користь малих тепличних господарств. Надано пропозиції щодо розширення термінів забудови теплиць, підвищення ефективності контролю за використанням грантових коштів, оптимізації чисельності працівників. Обґрунтовано доцільність доповнення переліку вітчизняної техніки та обладнання для АПК технічними засобами для потреб малих форм господарювання, зокрема тепличних господарств з цілорічним виробничим процесом. Запропоновано комплекс заходів щодо імпортозаміщення сушених овочів у воєнний і перший повоєнний періоди. Визначено селективні заходи та інструменти поширення маркетингових досліджень на рівень сільських громад та сільськогосподарських кооперативів

Ключові слова: розбудова овочевого ринку, селективне імпортозаміщення, тепличні господарства, сушені овочі, економічні заходи, інструменти.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність обраної теми дослідження відповідає головним завданням Плану Відновлення України за напрямом «Нова аграрна політика» (проект «Плодоовочева Україна»), який передбачає підвищення врожайності овочевих культур, нарощування обсягів експорту, поліпшення якості овочевої продукції, збільшення частки виробництва екологічно чистої продукції [1].

В процесі реалізації Плану Відновлення вкрай актуальним постає питання обґрунтування стратегічних напрямів, заходів та інструментів розбу-

дови овочевого ринку на засадах відновлення у воєнний час та реконструкції у післявоєнний період з метою забезпечення стійкого довгострокового функціонування з доступом до глобальних агроринків. Під розбудовою будемо розуміти оновлення (відтворення порушених об'єктів, логістичних маршрутів поставчальних продукції та ін.) у воєнний період та реконструкцію ринку, яка передбачає його структурну перебудову та сталий розвиток на інноваційних засадах у повоєнний період.

Одним зі стратегічних напрямів розбудови овочевого ринку є вирішення проблеми скорочення імпорту як свіжих овочів, так і продуктів їх

*Публікацію підготовлено в межах виконання НДР «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0124U003609).

переробки, яка загострилась у воєнний час. Проблема обумовлена специфікою імпорту овочевої продукції, яка переважно зосереджується: а) на окремих сортах овочів, які не виробляються в країні, або виробляються в обмежених обсягах; б) на сезонних постачаннях овочів, в першу чергу, у зимовий період; в) на налагоджених та довготривалих зв'язках імпортерів із суб'єктами окремих сегментів ринку. У всіх перелічених випадках запровадження традиційних інструментів обмеження імпорту (використання імпортного мита, нетарифних бар'єрів тощо) призведе до виникнення товарного дефіциту з причин неспроможності в стислі терміни його замінити власним виробництвом.

У зв'язку з вищезазначеним одним із пріоритетних напрямів вирішення цієї актуальної проблеми є запровадження заходів, пов'язаних з імпортозаміщенням [2]. Імпортозаміщення являє собою процес збільшення обсягів виробництва вітчизняних овочевих продуктів з одночасним скороченням обсягів імпорту, що потребує системного поєднання відновлення та реконструкції стратегічних аграрних ринків, зокрема, овочевого ринку.

Особливу актуальність у вирішенні проблеми імпортозаміщення викликає питання скорочення сезонного (зимового) імпорту свіжих овочів. У зимовий період значно збільшується частка імпорту в загальному обсязі реалізації овочів. Так, за номенклатурою «борщового набору» у 2022 р. імпорتنі постачання становили 94,8 млн. дол. США (+ 41 % по відношенню до 2021 р.) За 1 півріччя 2023 р. обсяги імпорту вже дорівнювали 93,8 млн. дол. США, майже стільки, скільки за весь 2022 рік (94,8 млн. дол.). У 1 кварталі 2024 р. обсяг імпорту «борщового набору» досягнув 44,8 млн. дол. США, що складало 48,2 % від обсягу імпорту за 1 півріччя 2023 р. [3]. Тобто, зимовий імпорт за 2023-2024 рр. стабілізувався та в цілому замінив пропозицію вітчизняних виробників.

В якості пріоритетних напрямів оновлення ринку відтворення виробничого потенціалу, логістичних маршрутів товароруку, розбудову сучасних овочеховищ з подовженими строками зберігання продукції, збереження посівних площ при інтенсифікації виробництва овочевих культур, що відповідає умовам воєнного періоду.

В складі перероблених овочів в роботі розглядаються заморожені, консервовані та сушені продукти. Вибір даних товарних груп обумовлений абсолютною перевагою однієї-двох країн в імпорті, що загрожує продовольчій безпеці країни. Особливо актуальним постає питання заміщення імпорту сушених овочів вітчизняною продукцією. Переваги сушених овочів, зокрема, у порівнянні з замороженими овочами, полягають у скороченні витрат на логістику, значному зменшенні обсягів та ваги постачань, зручності умов споживання, що сприятиме збільшенню частки вітчизняних овочів з доданою вартістю.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. На загальнодержавному рівні вирішенню проблем агросектору на засадах імпортозаміщення присвячені дослідження низки вітчизняних науковців. Так,

Т. Осташко, В. Венгер, В. Пустовойт, В. Гуменюк, В. Олєфір, О. Биконя дослідили розвиток зовнішньої торгівлі на агропродовольчих ринках, обґрунтували рекомендації щодо торговельної політики України в умовах багатополарності торгівлі та стабільності світових продовольчих ринків [4]. В. Панченко дослідив форми прояву неопротекціонізму як нового інструменту зовнішньоекономічної політики на основі аналізу сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання [5].

Стосовно овочевого ринку експортно-імпортні відносини ретельно досліджувались в роботах Н. Рожко [6]. Теоретико-методичні та прикладні засади аналізу тенденцій і проблем овочевого ринку в контексті сучасних тенденцій на національному та міжнародних рівнях досить ґрунтовно досліджено в працях Я. Майовець [7]. Регіональні аспекти сталого розвитку аграрних ринків, зокрема овочевого ринку України, дослідив О. Титаренко [8]. З. Сич, С. Кубрак, Л. Шубенко ґрунтовно визначили проблеми розвитку вітчизняного ринку овочів у воєнний період [9]. І. Сало розглянула основні економічні параметри ринку, обґрунтувала необхідність збільшення товарної пропозиції овочів у зимово-весняний період [10]. Дослідження проблем інноваційного розвитку овочевого ринку, його привабливості та ефективності розглядалися в науковій праці Рудь В.П., Шабля О.С., Терьохіна Л.А. [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо уваги у впровадженні стратегічного напрямку розбудови овочевого ринку на засадах імпортозаміщення приділяється обґрунтуванню перспективних організаційно-правових форм та інструментів розвитку вітчизняного виробництва овочів та продуктів їх переробки. Так, на фоні вищезазначених негативних тенденцій імпорту свіжих овочів у зимовий період недостатньо досліджені передумови розвитку тепличних господарств з цілорічним виробничим процесом. Цей напрям відповідає завданню «Будівництво сучасних тепличних комплексів» Плану Відновлення України за напрямом «Нова аграрна політика» [1]. В якості базової підтримки виробників сушених овочів залишається малодослідженим питання посилення ролі маркетингу на локальному рівні сільських громад та суб'єктів господарювання з метою запобігання поширенню імпорту шляхом обґрунтованого визначення цільових ринків збуту продукції.

Формулювання цілей дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні стратегічних заходів та інструментів розбудови ринку овочів та продуктів їх переробки на засадах селективного імпортозаміщення у воєнний та повоєнний періоди.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У воєнний час діє низка преференцій та пільг відносно підтримки створення та експлуатації тепличних господарств, що відповідає умовам відновлення овочевого ринку. Основним інструментом, який безпосередньо регламентує умови сприяння розвитку даного напрямку аграрного бізнесу, розглядається грантова підтримка теплиць [12]. Селективні

заходи та інструменти вдосконалення грантової підтримки теплиць з цілорічним виробничим процесом доцільно зосередити на перерозподілі грантових коштів на користь малих тепличних господарств, розширенні строків будівництва теплиць, підвищенні результативності контролю за використанням грантових коштів, на оптимізації чисельності робітників.

Розглянемо вищезазначені пропозиції більш детально.

1) Пропозиції, пов'язані з перерозподілом обсягів грантового покриття на користь малих тепличних господарств, представлені на рис. 1.

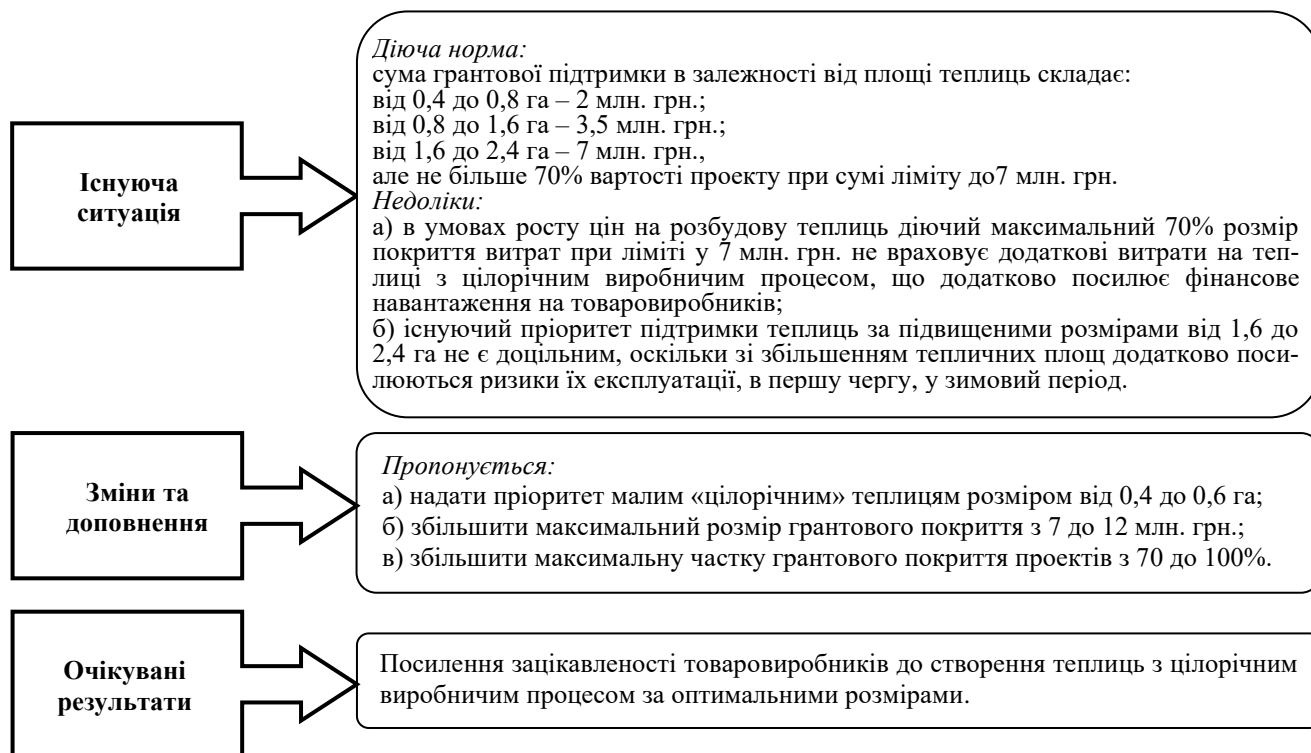

Рис. 1. Пропозиції щодо збільшення обсягів грантового покриття витрат для будівництва теплиць з цілорічним виробничим процесом*

*авторська розробка

Існуюча ситуація. На державному рівні діє цільова підтримка створення теплиць шляхом надання державних грантів. Величина грантів залежить від розміру теплиць, а саме:

- від 0,4 до 0,8 га – 2 млн. грн.;
- від 0,8 до 1,6 га – 3,5 млн. грн.;
- від 1,6 до 2,4 га – 7 млн. грн.,

але не більше 70 % вартості проекту з суми ліміту до 7 млн. грн. [12].

Недоліки. Можна виокремити два недоліки у діючому механізмі грантового покриття теплиць. Перший недолік пов'язаний з тим, що діючий максимальний 70 %-вий розмір покриття витрат при ліміті в 7 млн. грн. не враховує додаткові витрати на теплиці з цілорічним виробничим процесом, які у порівнянні з сезонними теплицями збільшуються в середньому в 1,3-1,5 рази [12]. Другий недолік пов'язаний з нормами розподілу грантового покриття витрат в залежності від розмірів теплиць. Норми у розрахунку на 1 сотку площі розподіляються наступним чином:

- теплиці розміром 0,4 – 0,8 га: від 50 до 25,0 тис. грн.;

- теплиці розміром 0,8 – 1,6 га: від 43,7 до 21,8 тис. грн.;

- теплиці розміром 1,6 – 2,4 га: від 43,7 до 29,2 тис. грн.

В градації теплиць по нижчому розміру площ максимальну суму гранту по першому варіанту (від 0,4 до 0,8 га) отримують теплиці розміром 0,4 га (50 тис. грн. на 1 сотку). Дві наступні градації теплиць по нижньому рівню отримують однакову суму гранту в розмірі 43,7 тис. грн. на 1 сотку при варіанті від 0,8 до 1,6 га та варіанті від 1,6 до 2,4 га.

В градації теплиць по верхньому розміру площ максимальну суму виплат отримують теплиці розміром 2,4 га (29,2 тис. грн. на 1 сотку) у варіанті від 1,6 до 2,4 га, тоді як нижча сума виплат припадає на теплиці розміром 1,6 га (21,8 тис. грн.) у варіанті від 0,8 до 1,6 га.

Виходячи з наведених даних можна зробити висновок, що пріоритет грантової підтримки надається теплицям з підвищеними розмірами площ від 1,6 до 2,4 га. Але запроваджені нормативи підтримки в значній мірі не досягають очікуваних результатів.

Згідно оцінок УСПП, за 2,5 роки війни скоротили виробництво овочів від 30 до 50 % господарств – переважно великих теплиць площею понад 1 га у зв'язку з підвищеними витратами на обслуговування [13].

Пропонується для теплиць з цілорічним виробничим процесом посилити підтримку теплиць малих розмірів (менше 1,6 га). Попередні розрахунки свідчать про доцільність перерозподілу грантового покриття на користь теплиць розміром від 0,4 до 0,6 га за рахунок:

а) збільшення максимальної частки грантового покриття проектів з 70 до 100 %;

б) збільшення максимального розміру грантового покриття з 7 млн. грн. до 12 млн. грн.

Ці пропозиції забезпечать повне грантове покриття витрат на розбудову теплиць розмірами від 0,4 до 0,6 га.

Розмір грантового ліміту у запропонованому

варіанті може становити (при витратах на цілорічну теплицю, які оцінюються у 20 млн. грн. з розрахунку 1 га та максимальної частки грантового покриття у розмірі 100 %):

- для теплиць розміром 0,4 га: 8 млн. грн.;
- для теплиць розміром 0,5 га: 10 млн. грн.;
- для теплиць розміром 0,6га: 12 млн. грн.

Запропонований максимальний обсяг грантового покриття для цілорічних теплиць є збільшеним по відношенню до діючого ліміту (7 млн. грн.) в середньому на 70 % (12 млн. грн.). Одночасно обмеження їх площа (від 0,4 до 0,6 га) посилює зацікавленість товаровиробників в будівництві цього виду теплиць у зв'язку з мінімізацією ризиків в процесі експлуатації, а також повного грантового покриття витрат на їх розбудову.

2) Пропозиції, пов'язані зі збільшенням термінів будівництва теплиць, представлені на рис. 2.

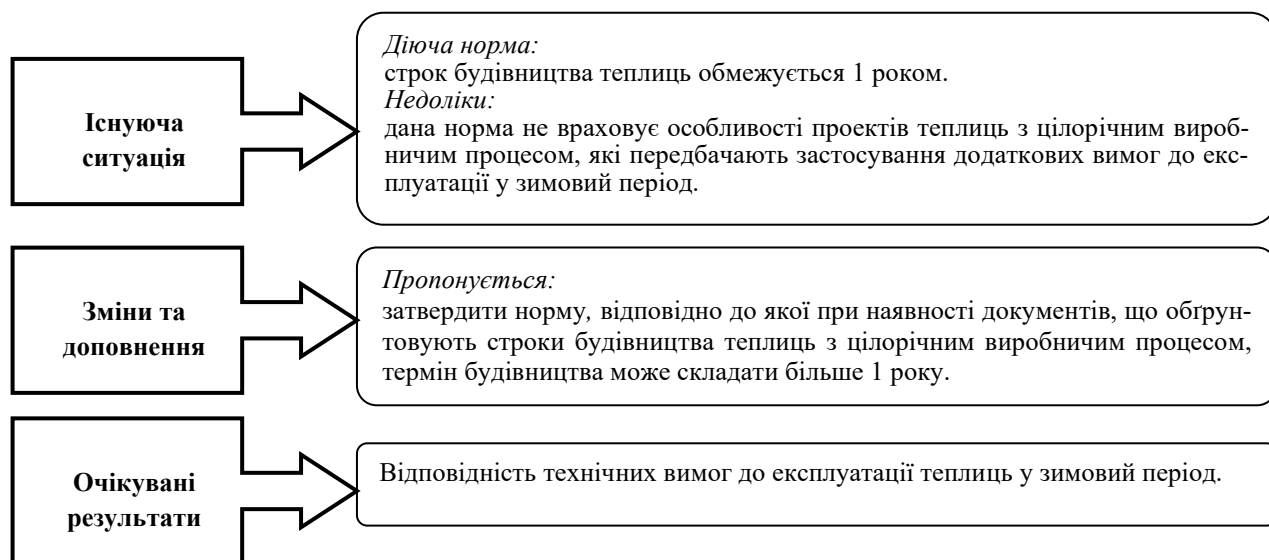

Рис. 2. Пропозиції, пов'язані з збільшенням термінів будівництва теплиць із цілорічним виробничим процесом*

*авторська розробка

Існуюча ситуація. Згідно діючої норми, терміни будівництва теплиць обмежуються 1 роком [12].

Недоліки. Діюча норма не завжди відповідає умовам будівництва теплиць з цілорічним виробничим процесом у зв'язку з: а) необхідністю створення додаткових об'єктів тепло-енерго-постачання; б) ймовірністю виникнення форс-мажорних ситуацій в процесі закупівлі, постачань та монтажу обладнання; в) необхідністю в окремих випадках уточнення проектної документації та розширення ймовірних місць для їх розміщення.

Пропозиції. Пропонується затвердити норму, відповідно до якої при наявності документів, що обґрунтовують строки будівництва теплиць, термін будівництва може складати більше 1 року.

3) Пропозиції, пов'язані з підвищенням конт-

ролю за використанням грантових коштів представлені на рис. 3.

Існуюча ситуація. Після надання грантової підтримки представники уповноваженого банку здійснюють моніторинг будівництва теплиць. Моніторинг здійснюється протягом 3 років: раз у квартал в процесі будівництва в перші 12 місяців та в наступні 2 роки – раз на півроку. Також уповноважені особи контролюють своєчасність сплати податків та зборів, зокрема, єдиний соціальний внесок на обов'язкове державне соціальне страхування, податки на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, земельний податок [14].

Недоліки. Діючі показники не орієнтовані на контроль за економічною ефективністю використання грантових коштів.

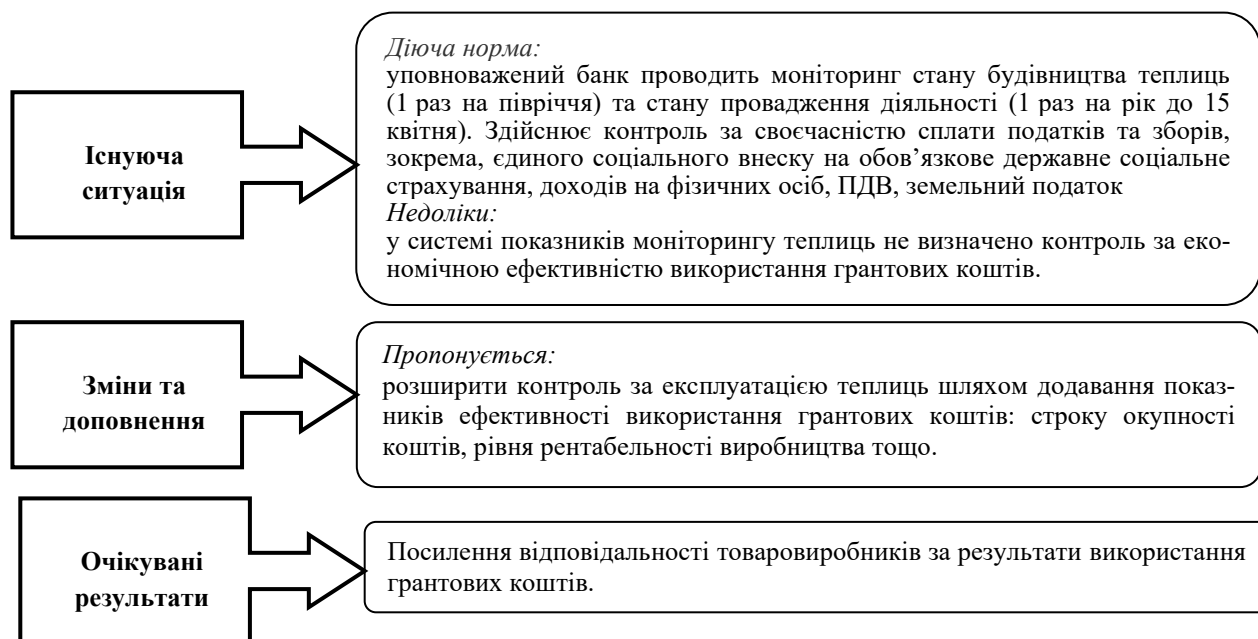

Рис. 3. Пропозиції, пов'язані з підвищенням контролю за використанням грантових коштів*
*авторська розробка

Пропонується розширити контроль за експлуатацією теплиць шляхом включення у діючий перелік показників ефективності використання гранто-

вої підтримки: строку окупності коштів, рівня рентабельності виробництва овочів тощо.

4) Пропозиції, пов'язані з оптимізацією чисельності робітників наведені на рис. 4.

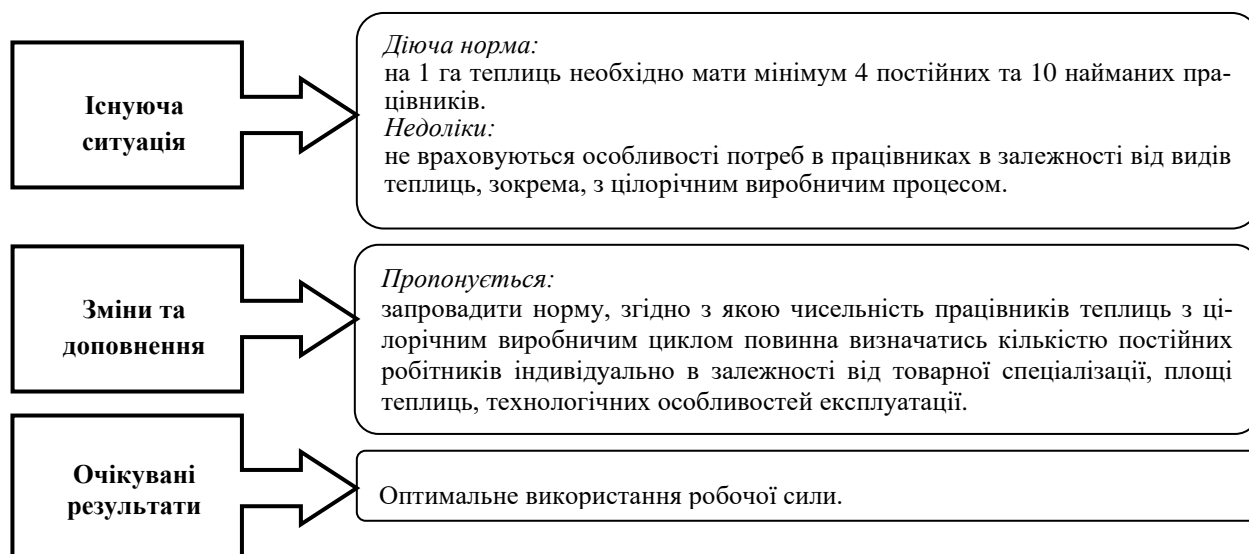

Рис. 4. Пропозиції з оптимізації чисельності робітників теплиць з цілорічним виробничим процесом*
*авторська розробка

Діюча норма. Грант на створення теплиць надається за умови залучення на 1 га теплиць мінімум 4 постійних робітників та 10 найманих робітників на вісім місяців впродовж року [12].

Недоліки. Діюча норма не в повній мірі враховує особливості обслуговування теплиць з цілорічним виробничим процесом. Ефективність таких теплиць, в першу чергу, залежить від постійних робітни-

ків, які повинні підтримувати безперервний виробничий процес. Одночасно мають залучатись сезонні робітники в період збору врожаю.

Пропонується запровадити норму, згідно з якою чисельність працівників повинна визначатись кількістю постійних робітників індивідуально в залежності від площі теплиць, технологічних особливостей та інфраструктурних умов виробничих процесів.

Серед заходів та інструментів підтримки тепличних господарств, які носять загальний характер та поширюються на всі агропродовольчі ринки, в тому числі і на овочевий ринок, доцільно виокремити державну підтримку шляхом часткової компенсації за рахунок бюджетних коштів вартості вітчизняної техніки для АПК. Актуальність даного питання для тепличних господарств, в першу чергу, з цілорічним ви-

робничим процесом, обумовлена необхідністю використання значної додаткової кількості приладів та устаткування, зокрема, обладнання з обігріву поливу, інших технічних засобів.

Пропозиції щодо поширення переліку вітчизняної техніки на тепличні господарства представлені на рис. 5.

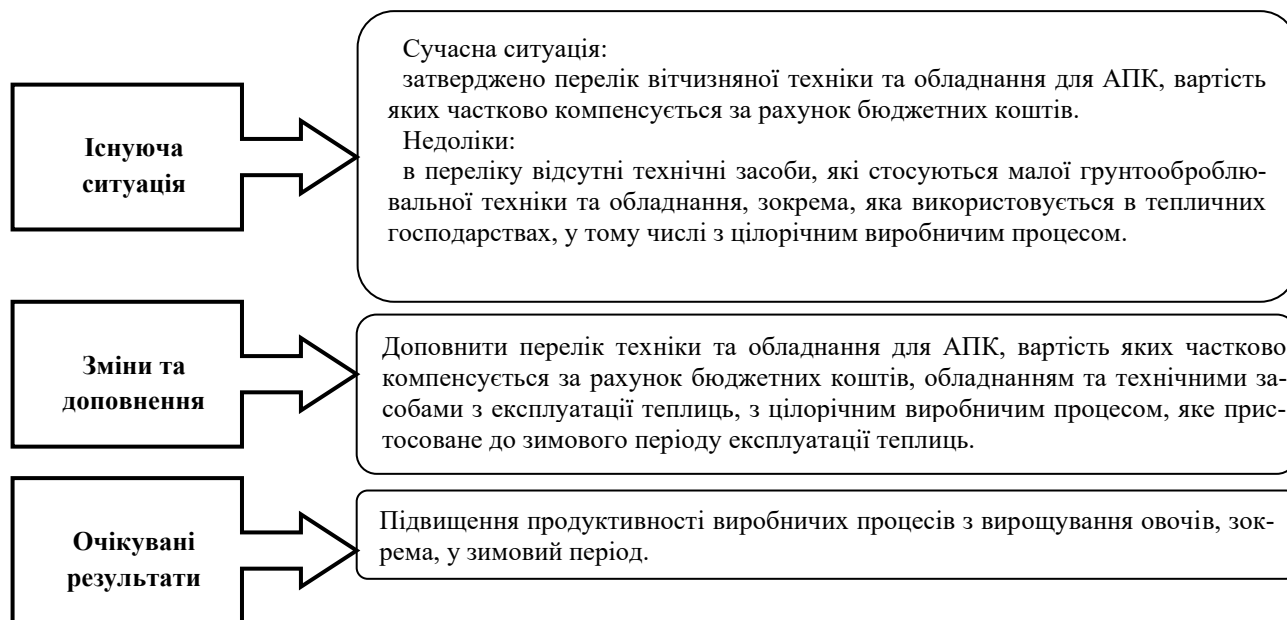

Рис. 5. Пропозиції щодо поширення переліку вітчизняної техніки на сектор тепличних господарств*

*розроблено авторами за даними [15]

Дюча норма. Діє затверджений перелік вітчизняної техніки та обладнання для АПК, вартість яких частково компенсується за рахунок бюджетних коштів.

Недоліки. В переліку вітчизняної техніки та обладнання для АПК відсутні технічні засоби та обладнання, які мають використовуватись у тепличних господарствах, в тому числі з цілорічним виробничим процесом.

Пропонується доповнити перелік вітчизняної техніки та обладнання для АПК, вартість яких частково компенсується за рахунок бюджетних коштів, технічними засобами та обладнанням для потреб малих форм господарювання, зокрема тепличних господарств та частково перерозподілити фінансову допомогу на користь вищезазначених засобів.

Узагальнюючи запропоновані заходи, можна зробити наступні висновки.

По-перше, запропонований комплекс заходів сприятиме поєднанню селективної підтримки створення тепличних господарств з цілорічним виробничим процесом у єдину систему з метою досягнення паритетних з іноземними виробниками умов виробництва та реалізації овочів у міжсезонний, в першу чергу зимовий період. По-друге, комплекс заходів потребує аналогічного поглибленого використання

державної підтримки за іншими напрямками експлуатації теплиць: їх обігріву, водозабезпечення тощо. По-третє, запропонований комплекс заходів має підлягати подальшому уточненню з метою досягнення конкурентних переваг по відношенню до імпорتنних поставчань овочів.

Маркетингова підтримка імпортозаміщення сушених овочів як стратегічної цілі розбудови досліджуваного ринку передбачає зосередження уваги на визначенні цільових сегментів збуту продукції. Це підвищить обґрунтованість планування товарної номенклатури та її обсягів, дасть можливість укласти ф'ючерсні контракти зі споживачами. Крім того, у випадку виникнення форс-мажорних ситуацій, використання маркетингу дасть можливість обґрунтовано визначити доцільні обсяги створення запасів сушеної продукції.

Маркетингову підтримку доцільно розглядати у більш широкому аспекті, не обмежуючись маркетинговими рішеннями лише для виробників сушених овочів, а охоплювати всі перспективні напрями місцевої економіки. Такий підхід має певні переваги у зв'язку з можливостями координації дій в процесі прийняття спільних маркетингових рішень для товаровиробників різної спрямованості, спільного використання інфраструктурних та логістичних потужностей тощо.

Маркетингові заходи пропонується зосередити на двох рівнях: рівні сільських громад та суб'єктів господарювання. Ця пропозиція обумовлена відсутністю розгалуженої мережі маркетингових центрів та фахівців-маркетологів, які б ретельно обґрунтували маркетингові рішення та надавали відповідні пропозиції для низового рівня.

Пропозиції щодо маркетингової підтримки товаровиробників на рівні сільських громад передбачають: а) включення маркетингової функції до складу

завдань Агенцій місцевого розвитку; б) відображення результатів маркетингових досліджень в стратегіях соціально-економічного розвитку громад.

Включення маркетингової функції до складу завдань Агенцій місцевого розвитку представлено на рис. 6. В документах, регламентуючих функції управління територіальними громадами, зокрема, в складі Агенцій місцевого розвитку, чітко не прописаний напрям діяльності, пов'язаний з маркетинговими дослідженнями місцевої економіки [16].

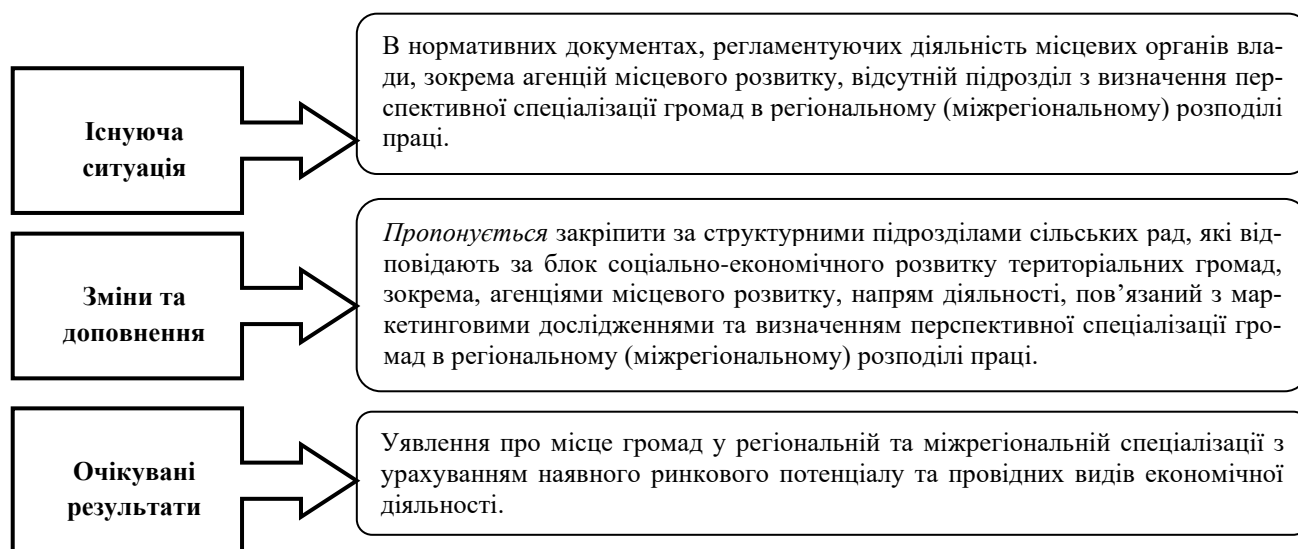

Рис. 6. Включення маркетингових досліджень до завдань агенцій місцевого розвитку*

*авторська розробка

Необхідність включення маркетингових досліджень до функцій Агенцій місцевого розвитку полягає в тому, що серед напрямів їх діяльності, зокрема, сприяння розвитку бізнесу, перелік затверджених завдань не можна вирішувати без допомоги маркетингу: прогнозування і визначення перспектив подальшого економічного розвитку громад, сприяння надходженню фінансових джерел для економічного розвитку, залучення інвесторів тощо. Цей недолік нега-

тивно впливає на інші напрями діяльності Агенцій, в першу чергу, на визначення перспективної спеціалізації громад у регіональному і міжрегіональному розподілі праці, на техніко-економічне обґрунтування інвестиційних проектів, надання консультаційних послуг тощо.

Відображення результатів маркетингових досліджень в стратегіях соціально-економічного розвитку громад представлено на рис. 7.

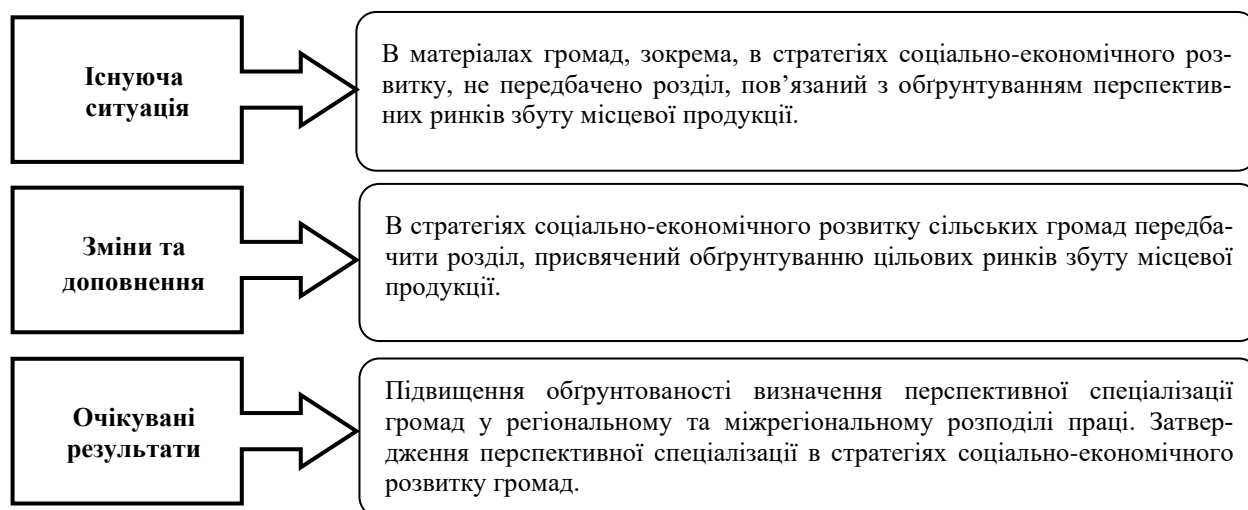

Рис. 7. Пропозиції щодо відображення результатів маркетингових досліджень в стратегіях соціально-економічного розвитку громад*

*авторська розробка

Іншим проблемним питанням використання маркетингу є відсутність вимоги до обов'язкового відображення результатів маркетингових досліджень в стратегіях соціально-економічного розвитку громад [17]. Так, в складі розділу, який характеризує переваги та обмеження розвитку громад, як правило, відсутній аналіз перспективних напрямів спеціалізації місцевої економіки, що має ґрунтуватись на визначенні пріоритетних видів економічної діяльності та цільових ринків збуту місцевої продукції.

Пропонується в стратегічних документах соціально-економічного розвитку громад, передбачити розділ, який стосується місця громад у регіональній та міжрегіональній спеціалізації місцевої економіки. Даний розділ повинен носити узагальнений характер та визначати загальні параметри пріоритетних видів економічної діяльності, які формують виробничу спеціалізацію громад (укрупнена товарна номенклатура, обсяги виробництва, резерви нарощування, джерела залучення інвестицій) та індикативну оцінку перспективних цільових ринків збуту. Цей захід посилить обґрунтованість визначення перспективної спеціалізації громад у регіональному та міжрегіональному розподілі праці.

Забезпечення маркетингової підтримки суб'єктів господарювання має бути спрямоване на визначення цільових сегментів збуту сушених овочів та умов виходу на них. У випадках значних змін у ринках збуту відповідні корективи потрібно внести в розділ стратегій соціально-економічного розвитку

громад, який стосується перспективних напрямів спеціалізації місцевої економіки.

У сегменті сушених овочів маркетингові дослідження потребують врахування додаткових обставин, пов'язаних із взаємодією товаровиробників із суб'єктами сировинного сектору ринку. До умов результативності такої взаємодії необхідно віднести стабільність цін та термінів закупок овочів, створення розгалуженої мережі пунктів приймання овочів, сприяння об'єднанню селян для спільного виробництва однорідних товарних партій овочів за підвищеними споживчими властивостями, співробітництво з фермерськими господарствами, зокрема, на засадах ф'ючерсних угод тощо. Також виникає необхідність запровадження торгової марки (бренду) в якості чинника посилення конкурентних позицій вітчизняної продукції порівняно з імпортом.

Пропозиції щодо розширення в складі сільськогосподарських кооперативів збутової діяльності представлені на рис. 8. В якості однієї з пріоритетних областей запровадження маркетингу на рівні суб'єктів господарювання доцільно розглядати сільськогосподарські кооперативи збутової спрямованості [18]. Існують певні думки відносно розробки окремого Закону, який би регламентував створення сільськогосподарських кооперативів збутової спрямованості. Ми вважаємо, що впровадження окремого Закону про збутові кооперативи є недоцільним, оскільки в умовах діючого законодавства збут продукції затверджений в якості одного із основних видів кооперативної діяльності.

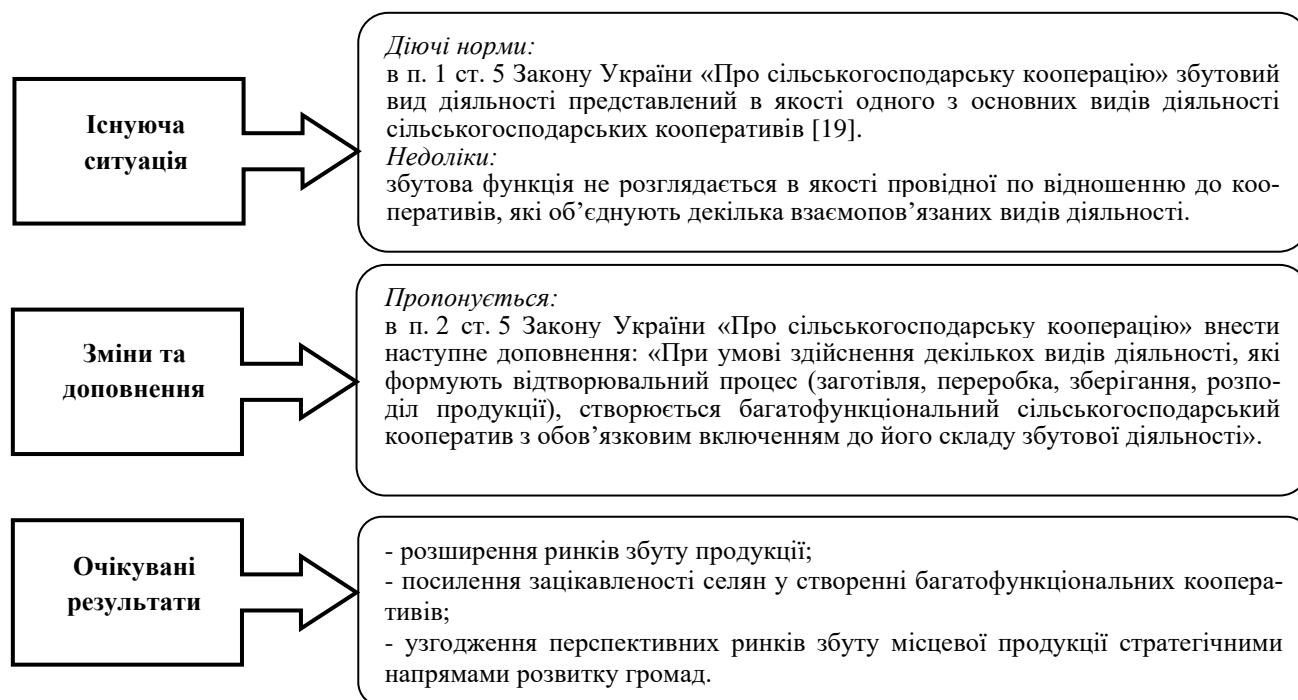

Рис. 8. Пропозиції щодо посилення збутової функції сільськогосподарських кооперативів*

*авторська розробка

Пропонується розширити підходу про вид кооперації, який об'єднує декілька видів діяльності шляхом внесення у п. 2 ст. 5 Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» наступного положення: «...При умові здійснення декількох видів діяльності, які формують завершений відтворювальний процес (заготівля сировини, переробка, зберігання, розподіл), створюється багатофункціональний сільськогосподарський кооператив з обов'язковим включенням до його складу збутової функції». Таке доповнення, на нашу думку, посилить увагу потенційних учасників до створення багатофункціональних кооперативів з завершеним відтворювальним процесом, визначальна роль в складі яких буде належати збутовій функції. Крім того, посилення збутової діяльності на рівні суб'єктів господарювання надасть можливість більш результативно узгоджувати маркетингові перспективи громад та товаровиробників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В статті доведено необхідність розвитку овочевого ринку на засадах розбудови економічних відносин між учасниками ринку, які включають оновлення та реконструкцію складових відтворювального процесу. Оновлення ринку полягає у відтворенні ринкового потенціалу у воєнний період та створенні передумов для його реконструкції на засадах сталого розвитку у повоєнний період. Одним із стратегічних напрямів розбудови овочевого ринку у воєнний та перший повоєнний періоди, який відповідає умовам його оновлення та реконструкції, є запровадження селективних заходів та інструментів імпортозаміщення свіжих овочів та продуктів їх переробки вітчизняними виробниками.

Обґрунтовано, що особливу актуальність викликає завдання скорочення сезонного імпорту свіжих овочів, в першу чергу у зимовий період. В якості провідної організаційної форми її вирішення доцільно розглянути можливості розвитку тепличних господарств з цілорічним виробничим процесом. В якості інструменту її вирішення пропонується забезпечити адаптацію грантової підтримки теплиць до умов цілорічної експлуатації теплиць, що передбачає посилення діючих важелів підтримки. Провідними заходами доцільно визначити адаптацію грантової підтримки теплиць до умов цілорічної експлуатації та стимулювання придбання сучасних технічних засобів для використання у зимовий період. Запропоновані заходи мають підлягати подальшому уточненню з метою досягнення конкурентних переваг порівняно з імпортними постачаннями овочів.

Вдосконалення грантової підтримки теплиць має передбачати перерозподіл обсягів грантового покриття на користь малих тепличних господарств, що обумовлено високими витратами та ризиками експлуатації теплиць у зимовий період. Одночасно надані пропозиції відносно розширення термінів забудови теплиць, підвищення ефективності контролю за використанням грантових коштів, оптимізації чисельності робітників дозволять посилити зацікавленість товаровиробників в експлуатації теплиць з цілорічним виробничим процесом.

Доповнення переліку вітчизняної техніки та обладнання для АПК, вартість яких частково компенсується за рахунок бюджетних коштів, технічними засобами та обладнанням для потреб малих форм господарювання, зокрема тепличних господарств (освітлювальне обладнання та обладнання з підігріву, поливу та ін.) буде сприяти підвищенню врожайності тепличних овочів, в тому числі у зимовий період.

Проведений порівняльний аналіз процесу відтворення продуктів переробки овочів на прикладі замороженої, консервованої та сушеної продукції дозволив виокремити низку переваг сушених овочів в якості стратегічного напрямку імпортозаміщення. Переваги сушених овочів полягають у скороченні фізичних обсягів споживання при збереженні корисних властивостей, обмеженому використанні енергоресурсів, подовжених термінах зберігання продукції.

На локальному рівні запропоновано посилити маркетингову підтримку виробників сушених овочів. Переваги запропонованого комплексу заходів полягають у їх розгляді у більш широкому аспекті з охопленням всіх перспективних напрямів розвитку місцевої економіки. Це дасть можливість посилити координацію дій в процесі прийняття маркетингових рішень для різних товарних груп, спільно використовувати логістичні потужності, підвищити обґрунтованість планування товарної номенклатури та її обсягів, укладати ф'ючерсні контракти із споживачами, підвищити обґрунтованість товарної спеціалізації громад у регіональному та міжрегіональному розподілі праці. Крім того, у випадку виникнення форс-мажорних ситуацій використання маркетингу забезпечить обґрунтоване визначення доцільних обсягів створення запасів сушеної продукції.

Пропозиції щодо маркетингової підтримки товаровиробників на рівні сільських громад передбачають включення маркетингової функції до складу завдань Агенцій місцевого розвитку, а також відображення результатів маркетингових досліджень в стратегіях соціально-економічного розвитку громад. Включення маркетингових досліджень до складу завдань Агенцій місцевого розвитку дасть можливість підвищити обґрунтованість прогнозування та визначення перспектив подальшого економічного розвитку громад, буде сприяти залученню інвестицій, позиціонуванню громад у регіональному та міжрегіональному розподілі праці тощо.

На рівні суб'єктів господарювання маркетингова діяльність повинна бути зосереджена на визначенні цільових ринків збуту місцевої продукції та умов виходу на них. Визначені особливості маркетингової діяльності полягають у визначенні як цільових сегментів збуту, так і оптимізації умов використання сировинної бази, що дозволить збалансувати параметри попиту і пропозиції з урахуванням наявних сировинних ресурсів.

Запропоновано посилити роль збутового виду діяльності сільськогосподарських кооперативів шляхом його обов'язкового включення до кооперативів, які здійснюють декілька видів діяльності. Цей захід посилить зацікавленість аграріїв у створенні

багатофункціональних кооперативів з завершеним відтворювальним процесом (заготівля сировини, переробка, зберігання, розподіл), а також забезпечить узгодження цільових сегментів збуту місцевої продукції зі стратегічними напрямками розвитку громад.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів та механізмів імпортозаміщення овочів та продуктів їх переробки в якості стратегічного напрямку розбудови овочевого ринку на засадах

його оновлення у воєнний період та реконструкції у післявоєнний період, що включає: (1) заходи пріоритетної державної підтримки розвитку тепличних господарств з цілорічним виробничим процесом; (2) механізм стимулювання виробництва сушених овочів у поєднанні з маркетинговою підтримкою суб'єктів з метою впровадження завдань проекту «Плодоовочева Україна» Нової аграрної політики Плану Відновлення України.

Література

1. Проект плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Розділ 5.3 Плодоовочева Україна. Липень 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (дата звернення 02.08.2024)
2. Цап М.В., Палінчак М.М., Стебляк Д.М. Сутність характеристики процесу імпортозаміщення та його роль в соціально-економічному розвитку // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту: сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 18. С. 118-122.
3. Статистика та реєстри. Державна митна служба України: [Веб-сайт]. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення 02.08.2024)
4. Осташко Т., Венгер В., Пустовойт В. та ін. Вплив багатополарної глобалізації на зовнішню торгівлю України: колективна монографія / за ред. Т.О. Осташко. Київ: ДУ «ІЕП НАН України», 2024. 330 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vplyv-bahatopoliarnoi-hlobalizatsii-na-zovnishniu-torhivliu-Ukrainy.pdf> (дата звернення 02.08.2024)
5. Панченко В.Г. Форми прояву неопротекціонізму в політиці економічного патріотизму: аналіз сучасного досвіду розвинених країн у стимулюванні економічного зростання // Інвестиції: практика та досвід. №4. 2018. С. 27-32. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5935&i=3> (дата звернення 02.08.2024)
6. Рожко Н.Я., Шинкаренко Н.В., Таранський І. П. Останні тренди ринку овочів та фруктів // Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. Вернадського. Сер. Економіка і управління. 2019. Т. 30(69), №6(1). С. 30-34. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=UZTNU_econ_2019_30%2869%29_6%281%29__8 (дата звернення 04.08.2024)
7. Майовець Я.М. Роль і місце інноваційного аграрного підприємництва України на глобальному ринку продовольчих товарів // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Вип. 16. Ч. 2. 2017. С. 6-10. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/3.pdf (дата звернення 04.08.2024)
8. Титаренко О.М. Формування регіонального овочевого продуктового підкомплексу в умовах переходу до ринкових відносин // Наукові доповіді Національного аграрного університету. 2006. №1. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Nd/2006-1/06tomtme.htm>. (дата звернення 04.08.2024)
9. Сич З. Д., Кубрак С. М., Шубенко Л. А. Проблеми вирощування овочів в Україні під час війни. *Теоретичні і практичні аспекти розвитку галузі овочівництва в сучасних умовах*: Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., сел. Селекційне Харківської обл.). Інститут овочівництва і баштанництва НААН. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2023. С. 178-181. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8698/1/Problemy_vyroschuvannia.pdf (дата звернення 04.08.2024)
10. Сало І. Оцінка стану вирощування овочевих культур в Україні // Economy of agro-industrial complex 2021. Iss. 2. P. 41-48. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102041> URL: <https://eapk.com.ua/en/journals/tom-28-2-2021/rozvitok-rinku-ovochiv-v-ukrayini> (дата звернення 04.08.2024)
11. Рудь В.П., Шабля О.С., Терьохіна Л.А. Інституційне вдосконалення механізму регулювання овочевого ринку // Аграрні інновації. №17. 2023. С. 225-230. doi: 10.32848/agrar.innov.2023.17.34 URL: <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/agrarian/article/view/387/416> (дата звернення 08.08.2024)
12. Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова № 738 від 21 червня 2022 р. підстава – 871-2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.08.2024)
13. В тепличному бізнесі зараз вигідно робити ставку на малі господарства. *Український союз промисловців і підприємців*: веб-сайт. 09.03.2023. URL: <https://uspp.ua/inicziativi/position/kopyia-v-teplychnomu-biznesi-zaraz-vyhidno-robyty-stavku-na-mali-hospodarstva> (дата звернення 08.08.2024)
14. Деякі питання реалізації Порядку надання грантів для створення або розвитку тепличного господарства, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0802-22#Text>. (дата звернення 08.08.2024)
15. Формування переліку вітчизняної техніки та обладнання для АПК, вартість яких частково компенсується за рахунок бюджетних коштів: Наказ Мінекономіки України від 17 серпня 2021 року № 426 URL: <https://me.gov.ua/view/754cf5d2-ad0d-4a26-b013-971885f121de> (дата звернення 08.08.2024)

16. Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку: Постанова Кабінету міністрів України. № 258 від 11 лютого 2016 р. підстава – 1203-2022-п.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.08.2024)

17. Методичні рекомендації у сфері місцевого економічного розвитку «Порядок розроблення стратегії розвитку територіальної громади» / Асоціація міст України.
URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf (дата звернення 08.08.2024)

18. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 819-IX від 21 липня 2020 р. станом на 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення 08.08.2024)

Стаття надійшла 20.08.2024
Стаття прийнята до друку 4.09.2024
Доступно в мережі Internet 15.10.2024

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
Head of Department of Market Mechanisms
and Structures

E-mail: ksekych@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7172-3551

Tarakanov M.

PhD in Economics, Senior Researcher
Department of Market Mechanisms and Structures
E-mail: tarakanovnikolajleonidovic@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3827-2373

Nosova N.

Senior Engineer

Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market and Economic & Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044

E-mail: sovanatali22@ukr.net
ORCID ID: 0009-0008-4830-0009

ECONOMIC MEASURES AND TOOLS OF RESTRUCTURING OF THE UKRAINIAN MARKET OF VEGETABLES AND THEIR PROCESSED PRODUCTS DURING THE WAR AND POST-WAR PERIODS

The article presents the results of the research devoted to the identification of priority measures and tools for the development of the Ukrainian market of vegetables and their processing products in the war and post-war periods. The development is considered as a combination of two interrelated components: renewal of the market, which consists of the reproduction of broken connections between market subjects, restoration of logistics routes of product deliveries, etc. during the war period and reconstruction of the market through its innovative development in the post-war period.

As one of the strategic directions of the development of the vegetable market, the solution to the problem of reducing the import of vegetables and their processing products, which worsened during the war, has been considered. The peculiarities of the import of vegetable products on certain varieties of vegetables, on seasonal supplies, on established and long-term relations of importers with subjects of certain market segments have been determined.

The problem of import substitution in the aspect of reducing the seasonal (winter) import of vegetables on the basis of improving grant support for greenhouses with a year-round production process has been studied. The expediency of the redistribution of grant coverage in favor of small greenhouse farms has been substantiated, which is due to the high costs and risks of operating greenhouses in the winter period. In the presence of supporting documents, it has been proposed to increase the terms of construction of greenhouses by more than one year.

It has been determined that it is appropriate to strengthen control over the operation of greenhouses by including the indicators of the effectiveness of grant support use in the current list: the payback period, the level of profitability of vegetable production, etc. It has been proposed to base the determination of the number of employees according to the need for permanent workers depending on the area of greenhouses, technological features and infrastructure conditions for their maintenance.

It has been recommended to supplement the list of domestic machinery and equipment for the agricultural sector, the cost of which is partially compensated by budget funds, with technical means and equipment for the needs of small farms, in particular greenhouse farms with a year-round production process.

A set of measures has been developed to prevent the further spread of imports of dried products by extending marketing support to commodity producers at the level of rural communities and economic entities, in particular, as part of agricultural cooperatives.

In the composition of processed vegetables, a comparative analysis of frozen, canned and dried products has been performed. Compared with frozen vegetables, the advantages of the production of dried vegetables as a factor in preventing the spread of imported products have been determined. Some measures have been proposed to strengthen the role of marketing at the local level of rural communities and economic entities by determining the target markets for product sales.

Key words: restructuring of the vegetable market, selective import substitution, greenhouses, dried vegetables, economic measures, tools.

References

1. *Proiekt planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Nova ahrarna polityka». Rozdil 5.3 Plo-doovocheva Ukraina. Lypen 2022.* <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (Retrieved August 02, 2024)
2. Tsap, M. V., Palinchak, M. M., & Steblak, D. M. (2018). Sutnist kharakterystyky protsesu importozamishchennia ta yoho rol v sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 18, 118-122.
3. *Statystyka ta reiestry.* Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (Retrieved August 02, 2024)
4. Ostashko, T., Venher, V., Pustovoi, V., Humeniuk, V., Olefir, V., & Bykonja, O. (2024). *Vplyv bahatopoliarnoi hlobalizatsii na zovnishniu torhivliu Ukrainy.* (Ostashko, T., Ed.). DU «IEP NAN Ukrainy». <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vplyv-bahatopoliarnoi-hlobalizatsii-na-zovnishniu-torhivliu-Ukrainy.pdf> (Retrieved August 02, 2024)
5. Panchenko, V. H. (2018). Formy proiavu neoproteksionizmu v politytsi ekonomichnoho patriotyzmu: analiz suchasnoho dosvidu rozvynenykh krain u stymuliuванні ekonomichnoho zrostantia. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 4, 27-32. <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5935&i=3> (Retrieved August 02, 2024)
6. Rozhko, N. Ya., Shynkarenko, N. V., & Taranskyi, I. P. (2019). Ostanni trendy rynku ovochiv ta fruktiv. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. Vernadskoho. Ser. Ekonomika i upravlinnia*, (30(69), 6(1)), 30-34. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=UZTNU_econ_2019_30%2869%29_6%281%29__8 (Retrieved August 04, 2024)
7. Maiovets, Ya. M. (2017). Rol i mistse innovatsiinoho ahrarnoho pidpriemnytstva Ukrainy na hlobalnomu rynku prodovolchychk tovariv. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 16(2), 6-10. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/3.pdf (Retrieved August 04, 2024)
8. Tytarenko, O. M. (2006). Formuvannia rehionalnoho ovochevoho produktovoho pidkompleksu v umovakh perekhodu do rynkovykh vidnosyn. *Naukovi dopovidi Natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 1. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Nd/2006-1/06tomtme.htm>. (Retrieved August 04, 2024)
9. Sych, Z. D., Kubrak, S. M., & Shubenko, L. A. (2023). Problemy vyroshchuvannia ovochiv v Ukraini pid chas viiny. *Teoretychni i praktychni aspekty rozvytku haluzi ovochivnytstva v suchasnykh umovakh: Materialy VI mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 178-181). Instytut ovochivnytstva i bashtannytstva NAAN. TOV «TVORY». https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/8698/1/Problemy_vyroshchuvannia.pdf (Retrieved August 04, 2024)
10. Salo, I. (2021). Otsinka stanu vyroshchuvannia ovochevykh kultur v Ukraini. *Economy of agro-industrial complex*, 2, 41-48. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202102041> <https://eapk.com.ua/en/journals/tom-28-2-2021/rozvitok-rinku-ovochiv-v-ukrayini> (Retrieved August 04, 2024)
11. Rud, V. P., Shablia, O. S., & Tierokhina, L. A. (2023). Instytutsiine vdoskonalennia mekhanizmu rehuliuвання oovochevoho rynku. *Ahrarni innovatsii*, 17, 225-230. doi: 10.32848/ahrar.innov.2023.17.34. <http://agrarian-innovations.izpr.ks.ua/index.php/ahrarian/article/view/387/416> (Retrieved August 08, 2024)
12. *Deiaki pytannia nadannia hrantiv biznesu: Postanova № 738 vid 21 chervnia 2022 r. pidstava – 871-2024.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (Retrieved August 08, 2024)
13. *V teplychnomu biznesi zaraz vyhidno robyty stavku na mali hospodarstva.* Ukrainskyi soiuz promyslovstv i pidpriemstv. (2023). <https://uspp.ua/inicziativi/position/kopyia-v-teplychnomu-biznesi-zaraz-vyhidno-robyty-stavku-na-mali-hospodarstva> (Retrieved August 08, 2024)
14. *Deiaki pytannia realizatsii Poriadku nadannia hrantiv dlia stvorennia abo rozvytku teplychnoho hospodarstva, zatverdzhеноho Postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 chervnia 2022 roku № 738.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0802-22#Text>. (Retrieved August 08, 2024)

15. *Formuvannia pereliku vitchyznianoï tekhniki ta obladnannia dlia APK, vartist yakykh chastkovo kompensuietsia za rakhunok biudzhetykh koshtiv: Nakaz Minekonomiky Ukrainy vid 17 serpnia 2021 roku № 426.* <https://me.gov.ua/view/754cf5d2-ad0d-4a26-b013-971885f121de> (Retrieved August 08, 2024)

16. *Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro ahentsiiu rehionalnoho rozvytku: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy. № 258 vid 11 liutoho 2016 r. pidstava – 1203-2022-p.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258-2016-%D0%BF#Text> (Retrieved August 08, 2024)

17. *Metodychni rekomendatsii u sferi mistsevoho ekonomichnoho rozvytku «Poriadok rozroblennia stratehii rozvytku terytorialnoi hromady». Asotsiatsiia mist Ukrainy.* https://auc.org.ua/sites/default/files/library/metodyka_mer_new.pdf (Retrieved August 08, 2024)

18. *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy № 819-IX vid 21 lypnia 2020 r. stanom na 01.07.2021.* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (Retrieved August 08, 2024)

Received 20 August 2024

Approved 4 September 2024

Available in Internet 15.10.2024

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Нікішина О.В., Тараканов М.Л., Носова Н.І. Економічні заходи та інструменти розбудови українського ринку овочів і продуктів їх переробки у воєнний та повоєнний періоди // *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т. 16, вип. 3. С. 13-25. doi: 10.15673/fie.v16i3.2985

Cite as APA style citation

Nikishyna, O., Tarakanov, M., & Nosova, N. (2024). Economic measures and tools of restructuring of the Ukrainian market of vegetables and their processed products during the war and post-war periods. *Food Industry Economics*, 16(3), 13-25. doi: 10.15673/fie.v16i3.2985